

İNSAN VE TOPLUM BİLİMLERİ
ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Cilt / Vol: 6, Sayı/Issue: 7, 2017

Sayfa: 213-226

Received/Geliş: Accepted/Kabul:

[25-10-2017] – [20-11-2017]

Halit Ziya Uşaklıgil'in "Ayni Tata" ile Oğuz Atay'ın "Beyaz Mantolu Adam" Hikâyelerini Birlikte Okumak

Taner TUNÇ

Arş. Gör., Afyon Kocatepe Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
Res. Asst., Afyon Kocatepe University, Department of Turkish Language and Literature

Orcid ID: 0000-0002-4632-1059

E-mail: tanertunc87@gmail.com

Öz

Oğuz Atay, edebiyatımızda modern ve postmodern özellikler gösteren *Tutunamayanlar* romanı ile 1970'lerde bir kırılmayı gerçekleştirmiştir. Oğuz Atay'ın eserlerinde çoğunlukla Batılı yazarların tesiri görülmekle birlikte Türk edebiyatının önemli bazı isimlerini de takip ettiği, okuduğu bilinmektedir. Bu yazarlar arasında özellikle Halit Ziya'nın eserleri üzerine düşünen ve bazı tespitlerde bulunan Oğuz Atay, günlüklerinde yazarla benzer duyarlılıklara sahip olduğunu ifade eder. Romanlar söz konusu olduğunda dile getirilen bu benzerlik, çalışmamızın konusunu teşkil eden hikâyelerde de kendisini göstermektedir. Halit Ziya'nın "Ayni Tata" ve Oğuz Atay'ın "Beyaz Mantolu Adam" hikâyelerinde yabancılaşma ve toplumun dışına itilme konusu benzer karakterlerle işlenmiştir. Bu konu ve karakter benzerliğine karşın yazarların edebiyat anlayışlarının ve edebiyattan beklentilerinin farklı oluşu, hikâyelerdeki göndermeler ve anlatıcının konumunda görülen ayrılıklar eserleri farklı okumamızı sağlar. Çalışmamızda belirtilen hususiyetler göz önünde tutularak hikâyeler karşılaştırmalı olarak ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Halit Ziya, Ayni Tata, Oğuz Atay, Beyaz Mantolu Adam, Yabancılaşma.

Reading The Stories of Halit Ziya Uşaklıgil's "Ayni Tata" and Oğuz Atay's "Beyaz Mantolu Adam" Together

Abstract

Oğuz Atay has carried out a breaking with the *Tutunamayanlar* novel that shows modern and postmodern features in our literature in the 1970s. While in Oğuz Atay's works mostly Western authors are effected, it is known that Oğuz Atay followed and read some important names of Turkish literature. Among these authors, Oğuz Atay, who especially thinks and make some determinations about the works of Halit Ziya, states that he has similar sensitivities to the author in his diaries. This similarity, which is expressed when the novels are in questions, also shows itself in the stories that constitute the subject of our work. The subject of estrangement and pushing out of the society were processed with similar characters in the stories of Halit Ziya's "Ayni Tata" and Oğuz Atay's "Beyaz Mantolu Adam". Despite the similarity of this subject and character, the different formation of author's understanding of literary and literary expectations, the references in the stories and the differences in the narrator's position allow us to read the works differently. In our study, the stories will be handled comparatively considering the specified properties.

Key Words: Halit Ziya, Ayni Tata, Oğuz Atay, Beyaz Mantolu Adam, Alienation.

Giriş

Edebiyatımızda modern ve postmodern özellikler gösteren *Tutunamayanlar* romanı ile bir kırılmayı gerçekleştiren Oğuz Atay'ın eserlerinde çoğunlukla Batılı yazarların tesiri üzerinde durulur. Bu isimler arasında Franz Kafka, Dostoyevski, Gogol, Camus, Sartre, James Joyce, Nabokov gibi modernist ve postmodernist yazarlar öne çıkmaktadır. Oğuz Atay'ın edebi dünyasının oluşumunda bu yazarlar önemli bir yere sahiptirler. Oğuz Atay'ın Batılı yazarların yanı sıra Türk edebiyatının önemli bazı isimlerini de takip ettiği, okuduğu bilinmektedir: Halit Ziya Uşaklıgil, Peyami Safa, Ahmet Hamdi Tanpınar, Kemal Tahir, Yusuf Atılgan bu yazarların başında gelir. Bu yazarlar arasında günlüklerinde Halit Ziya'nın *Mai ve Siyah*, *Kırık Hayatlar*, *Aşk-ı Memnu* romanlarından bahseden ve bazı tespitlerde bulunan Oğuz Atay, "insana ve onun ruhsal durumlarına eğilmek bakımından bana benziyor" (Atay, 2015, s. 186) diyerek Halit Ziya ile benzer duyarlılıklara sahip olduğunu ifade eder.¹ Bu benzerlik çalışmamızın hareket noktasını göstermesi bakımından dikkate değerdir.

Türk edebiyatının önemli isimlerinden Halit Ziya, romanlarının yanı sıra hikâyeleriyle de gerek kendi döneminde gerek sonraki yıllarda pek çok yazarı etkilemiştir. Yazar, çalışmamıza konu olan "Aynı Tata" (Uşaklıgil, 2005, s. 167-172) isimli hikâyesini 1942 yılında *Son Posta* gazetesinde yayınlamış, 1950'de *İzmir Hikâyeleri* isimli eserine dâhil etmiştir. (Kerman ve Huyugüzel, 1996, s. 173) Bu hikâyede İzmir'in yukarı mahallelerinde yaşayan, halkın meczup olduğuna inandığı Aynı Tata isimli yalnız bir karakterin başından geçen olaylar anlatılır. Nereden, nasıl geldiği ve nerede kaldığı bilinmeyen bu karakterin mahalledeki çocukların uygun olmayan hareketlerinden ötürü bir gün ansızın ortadan kayboluşu ve ardından meydana gelen olaylar hikâyenin temel vakasını oluşturur.

Oğuz Atay'ın 1970'te başlayan edebi yaşantısı yedi yıl gibi kısa bir süre içerisinde hayatını kaybetmesi ile son bulur. Bu süre içerisinde roman ve tiyatro türünün yanı sıra hikâyelerde kaleme alan yazar, *Korkuyu Beklerken* isimli hikâye kitabını 1973'de yayımlar. Oğuz Atay, bu kitapta yer alan "Beyaz Mantolu Adam" (Atay, 2007, s. 11-26) hikâyesini *Yeni Dergi*'de 1972 yılında neşreder. Bu hikâyede yaşayışı ve davranışlarıyla toplumun dışına itilmiş yalnız bir karakterin kalabalıktan kaçışı ve hayatına son verışı anlatılır.

* Araş. Gör., Afyon Kocatepe Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyat Bölümü.

¹ Oğuz Atay'ın Halit Ziya hakkındaki görüşleri için bkz: Age. s. 186-196.

Görüldüğü üzere Halit Ziya ve Oğuz Atay benzer bir konuyu, birbirini anımsatan karakterlerle hikâyelerinde işlemişlerdir. Bu konu ve karakter benzerliğine karşın yazarların edebiyat anlayışlarının ve edebiyattan beklentilerinin farklı oluşu, hikâyedeki göndermeler, anlatıcının konumu gibi bazı hususiyetlerden ötürü hikâyeler farklılık arz etmektedir. Bu bakımdan bu iki hikâye bir takım benzerlikler ve farklılıklar göstermektedir.

Tutunamayan Karakterler: Aynı Tata-Beyaz Mantolu Adam

Her iki hikâyeye, karakterlerin sahip oldukları bazı özellikler bakımından benzerlik taşımaktadır. Hikâyeler başlıklardan da anlaşılacağı üzere karakter hikâyeleridir. İlk hikâyede Aynı Tata nereden geldiği belli olmayan biridir. Bir ismi olmasına karşın isminin nasıl bir anlam taşıdığı ve hangi dile ait olduğu bilinmemektedir:

Bu adam kimdi? Nereden gelmişti. Hele o adı ne demektir? Bunu da bilen yoktu. Habeş mi idi, yoksa Trablus'tan, Fas'tan, Afrika'nın kim bilir nasıl meçhul bir diyarından uzun ve dolaşık merhaleleri aşa aşa İzmir'e düşmüştü? Hele ismi?... Arapça mı idi? Bilinmeyen bir iklimin tanınmayan bir dilinden mi idi? Hatta asıl ismi bu muydu? Belki de ona bu adı arkasından bağıra bağıra onu kovalayan sokak çocukları takmıştı...(Uşaklıgil, 2005, s. 167.)

Benzer şekilde hikâyede nereden geldiği ve kim olduğuna dair herhangi bir bilgi verilmeyen Beyaz Mantolu Adam, Aynı Tata gibi “meçhul” bir özellik taşır. Her iki karakterin nerede yaşadığı da tam olarak bilinmez. Şehir iki karakterin de geniş yaşam mekânıdır. Beyaz Mantolu Adam'ın isminden de anlaşılacağı üzere onu tanımlayan unsur “manto”dur. Ayrıca bu karakterin üzerinde diğer insanlardan farklı olarak bir kadın mantosu vardır.² Aynı Tata'nın üzerinde de mantoyu andıran bir kıyafet vardır ve bu kıyafet benzerlerinden farklı olarak düğmelerle kaplıdır:

(...) fakat onun asıl hususiyeti kıyafeti idi. Sirtında ta topuklarına kadar inen, geniş eteklikleri adım attıkça açılıp kapanan bir hırka vardı; bu belki de bir hırka değil, bir cübbe yahut bir kaput idi; aslı belli değildi, zira baştan aşağı, hemen hiçbir tarafı açık kalmayacak surette düğmelerle kaplanmıştı; çeşit çeşit, renk renk, sedef, cam, maden, yuvarlak, yassı, iri, ufak, türlü türlü düğmeler...(Uşaklıgil, 2005, s. 168)

² Yıldız Ecevit, Oğuz Atay'ın bu öyküsündeki mantoyu Gogol'ün “Palto” isimli hikâyesindeki karakter Akaki Akakiyeviç'in “kapota”sından (bir kadın mantosu) esinlenerek oluşturduğunu ve sonra “onu imgelemine Çiçek Pasajı'ndaki ayrıksı kemer satıcısına giydirmiş” olabileceği ihtimali üzerinde durur. Bkz. (Ecevit, 2014, s. 479-480)

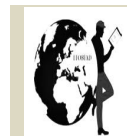

Genel geçer yaşam tarzından ayrı yaşayan, toplumdaki kopuk bu sıra dışı karakterlerin hayatta başarısız olduklarını söyleyebiliriz. "Beyaz Mantolu Adam" hikâyesinin başlangıç cümleleri karakterin durumunu özetler: "Kalabalık bir topluluk içindeydi. Başarısızdı. Parası yoktu. Dileniyordu". (Atay, 2007, s. 11) Ancak Beyaz Mantolu Adam "dilenirken de başarısızdı". Aynı Tata hikâyede dilenmez, onu düşünen bazı kimselerin yardımlarıyla ayakta kalır. Bu hikâyelerde toplum normlarının dışına çıkarak yaşamaya çalışan "cemaatleşmemiş birey"lerin (Tosun, 2011, s. 11.) bir anlamda "tutunamayan karakterler" olduklarını söylemek de mümkündür.³

Bu iki sıra dışı karakterlerin karşısındaki taraf geniş anlamda toplumdur. "Aynı Tata" hikâyesinde topluma yönelik çoğunlukla genel ifadeler kullanılır: "Halk", "insaf sahibi olanlar", "çocuklar", "para atanlar", "dügme atanlar", "herkes" vb... "Beyaz Mantolu Adam" da benzer ifadeler görülmekle birlikte karakter ile toplum arasındaki mesafe daha fazladır. "Aynı Tata"da -sayıca az olmakla beraber- "insaflı" sayılabilecek insanlar olmasına karşın "Beyaz Mantolu Adam"da böyle bir durum söz konusu değildir. Bu noktada karakterlerin toplumun "addettiği her türlü ötekileştirme klişesini temsil eden bir madun figürü" olarak karşımıza çıktığını söyleyebiliriz. (Yağcıoğlu, 2011, s. 55.) "Aynı Tata"da özellikle "deli" ve "mezcup" gibi sözler ötekileştirmeye imkân sağlayan ifadelerdir. Bununla birlikte toplum -çocuklar- tarafından alay maksadıyla verilen "Aynı Tata" isminin de aslında ötekileştirmenin farklı bir ifadesi olduğunu söyleyebiliriz. "Beyaz Mantolu Adam"da ötekileştirme meselesi daha derin bir şekilde işlenir. Bu manada ötekileştirici ifadelerin sayısı da oldukça fazladır. Hikâye karakteri "Kör, sağır, sapık, turist, yabancı, İngiliz, sarhoş, kukla, hastalıklı, deli, kadın" gibi ifadelerle toplumun sıradan yaşantısının dışına itilir.

Aynı Tata ile Beyaz Mantolu Adam arasındaki bir diğer benzerlik toplumun her türlü hareketine karşın susmaları, konuşmamalarıdır. Bu tavır, mağdurluğun olduğu kadar mağrurluğun da göstergesidir. Hikâyelerde "susmak, sessiz kalmak, bir şey söylememek etkinsizlik değil, bilakis bilinçli birer etkinlik olarak edebi metne katılıyorlar." (Yaşat, 2011, s. 35) Aynı Tata, kendisini bağıra bağıra kovalayan çocuklara "bir vakur eda ile ara sıra hiddet ederse" de "hiç ağzını açıp bir kelime" söylemez. Kendisi hakkında ortaya atılan rivayetlere, iftiralara tepki göstermez. Çocuklardan birinin kutusunu yere düşürüp kırmasına rağmen tepkisi içselleştirip ağlar ancak İzmir'den gidip ortadan kaybolmasına sebep olan bu olay karşısında bile yine de konuşmaz, sessiz kalır. Aynı Tata'nın içinde bulunduğu toplumun dilini bilmeme ihtimali başlangıçta konuşmasına bir engel gibi

³ Yıldız Ecevit, ilgili eserinde hikâyenin merkezindeki Beyaz Mantolu Adam'ın bir "tutunamayan logosu" olduğu ifade eder. Bkz: (Ecevit, 2014, s. 479)

algılanabilirse de hikâyede “en hafif sesle adı söylenince” durup kulak vermesi, hikâye boyunca -bildiği dilde bile- hiç konuşmaması susma ve sessiz kalma tavrının bilinçli olduğunu gösterir. Benzer şekilde toplumdan gelen tepkilere maruz kalmanın getirdiği bütün mağduriyetlere karşın Beyaz Mantolu Adam’ın kendine dönen, içe kapanan bir mağrurluğu vardır. “Aynı Tata” hikâyesinde de görülmekle birlikte “Beyaz Mantolu Adam”da daha yoğun ve işlevsel bir şekilde işlenen “toplum tarafından değer verilmiyor olmanın yol açtığı mağrur yalnızlık” (Gürbilek, 2013, s. 24.) durumuna karakterin suskunluğu eşlik eder. Beyaz Mantolu Adam kendisini anlamayan, hor gören, kullanan, alay eden toplumun mağdur edici dilini kullanmak istemez. Karakterlerin susması, sessiz duruşları hikâyelerde adeta ikinci bir dil olarak kendisini hissettirir. ““Beyaz mantolu adam”, eğer susma etkinliğine girişmemiş olsaydı, toplumla toplumun dili içinde ilişkiye girmek zorunda kalacak ve böylelikle hâkim dil tarafından kendisine atfedilen kimliğin içine hapsolmuş olacaktı.” (Yaşat, 2011, s. 36.) Toplumla karşılaştıkları noktada karakterlerin -belki de bir refleks olarak- susmaları, konuşarak tepki göstermemeleri bir taraftan mağdur edilmişlerini göz önüne getirirken, diğer taraftan mağrur duruşlarının hikâye içinde ilk belirtisidir. İşte bu noktada karakterlerin aynı tavır üzerinden hem mağdur hem de mağrur oluşları onları trajik karakterli kılar. Ancak karakterlerin topluma karşı susarak bireyselleşmeleri ile mağdur/mağrur olma durumları “Beyaz Mantolu Adam”da daha derin ve işlevsel şekilde işlenmiştir. Oğuz Atay, susma ve sessiz kalma durumunu hikâyede tepkisel bir hareketten sıyrarak bu duruşu modernist bir imgeye dönüştürebilmiştir. Özellikle “Beyaz Mantolu Adam” hikâyesinde susma ve sessiz kalma, toplumun bozuk yapısını, ikiyüzlülüğünü daha net bir biçimde ortaya çıkarmaktadır.

Yalnızlık, Yabancılaşma ve Kaçış

Toplumun değer yargılarının ve yaşam biçimlerinin dışında bir yaşam süren hikâye karakterleri korku, güvensizlik, umursamazlık, iletişimsizlik gibi etkenlerden ötürü yalnız kişilerdir. “Aynı Tata” hikâyesinin ilk cümlesi herkesin Aynı Tata’yı tanmasına karşın bir yalnızlık ifadesi olarak karşımıza çıkar: “Onu İzmir’de, İzmir’in yukarı mahallelerinde, tanımayan bilmeyen yoktu”. Benzer şekilde hikâyenin ilerleyen satırlarında “Bu adam kimdi? Nereden gelmişti. Hele o adı ne demektir? Bunu da bilen yoktu” denmiştir. Bu ifadelerden Aynı Tata’nın “halk” tarafından sadece yüzeysel ve görünüşü itibarıyla bilindiği anlaşılmaktadır. Hayatını İzmir’de tek başına herhangi bir kalacak yeri olmadan geçiren karakterin yalnızlığı, halkla karşılaşınca bir yabancılaşmaya dönüşür. Halk, “bazı dul kadınlar”ın Aynı Tata’ya yardım etmesinden ötürü iftiralara, rivayetlere atılmıştır. Yabancılaşmaya zemin hazırlayan bir diğer unsur karakterin halk tarafından bir “mezcup” ve “deli” olarak nitelendirilmesidir. Ötekileştirilmenin ortaya çıktığı bir diğer nokta Aynı Tata ismidir. Bu isim karaktere çocuklar

tarafından verilmiş, halk tarafından benimsenmiş, bu ismi karakter de kabullenmiştir:

Bu ad? Acaba onun asıl adı mı idi? Onu kendisi beraberinde mi getirmişti, yoksa İzmir'de ilk görünüşünde ona bu adı sokak çocukları mı vermişler? Hırkasına dikilen düğmeler gibi onun mevcudiyetine bu ismi yapıştırmışlardı ve mademki herkese bir isim lazımdı, o da bu adı kabul etmiş, herkesle beraber öylece çağırılmasına muvafakat edivermişti. (Uşaklıgil, 2005, s. 170)

Görüldüğü üzere Halit Ziya'nın hikâyesinde kahramanın ötekileştirilmesine sebep olan en önemli faktör çocuklardır. Çocuklar, Ayni Tata'nın adeta sonunu, kaçışını hazırlamışlardır. Ayni Tata, çocukların alay etmelerine, bağırmalarına alışmış olduğundan çok fazla itibar etmez. Ancak yağışlı bir günde çocuklardan birinin Ayni Tata'nın belinde sarkan kutusunu çekip koparması ve düşürmesi ile karakter hikâyede suskun tavrının dışında ikinci büyük tepkisini gösterir ve büyük bir kederle ağlar. Kaçış ise bu olaydan sonra kayıtsızlık altındaki gizli öfkenin, giderilmez can sıkıntısının ve incinmişliğin bir ifadesi olarak karşımıza çıkar. Hikâyede Ayni Tata'nın gösterdiği bu son eylem, belki de onun sığınacağı tek gurur kalesidir:

Fakat ertesi gün sabahleyin Tepecik'te bir ağacın altında asılmış olarak Ayni Tata'nın düğmelerle örtülmüş hırkası rüzgârla hafif hafif eteklerini açıp kapıyor, sanki bir ahenkle savruluyor göründü. İlk önce uzaktan içinde Ayni Tata de var sanıldı, yaklaşınca anlaşıldı ki içi boştur. (...) kendisi evet, kendisi yoktu. O hiçbir zaman bulunamadı. (Uşaklıgil, 2005, s. 171)

"Beyaz Mantolu Adam" hikâyesinde ise yalnızlık, yabacılaşma ve bir kaçış olarak yorumlayabileceğimiz intihar izlekleri daha katmanlı ve yoğun şekilde işlenmiştir. Hikâyenin henüz ilk cümlesinde karakterin toplum içerisindeki yalnızlığı ile karşılaşırız. Beyaz Mantolu Adam "kalabalık topluluk içinde" yalnızdır. Toplumun genel-geçer yaşam biçiminin dışında bir hayat sürdüren, farklı giyinen karakter, toplum tarafından yabancılaştırılır, ötekileştirilir. Konuşmamanın dışında bu duruma karşı koyamayan karakter, toplum yaşayışına uyum sağladığında yani onlara hizmet ettiğinde bir sıkıntı yaşamaz. Bu durumun dışında yukarıda verdiğimiz "kör, sağır, sapık, turist, mumya, put, yabancı, İngiliz, sarhoş, kukla, hastalıklı, deli, kadın" gibi ifadelerle yabancılaştırılır. Hikâyenin pek çok yerinde kalabalık Beyaz Mantolu Adam'ın arkasından kalabalıklaşıp gelmekte, hikâye karakteri ise sürekli onlardan uzaklaşmaktadır:

Arkasına bakmıyordu. Adımlarını sıklaştırdı. Konuşulmuyordu; fakat ne de olsa topluluğa katılanlar gittikçe arttığı için hafif bir uğultu geliyordu peşinden. (Atay, 2007, s. 16)

Hayatla uyum kuramayan karakter, bu hayatın içine girdiğinde diğer insanlar onun canlı olup olmadığını farkına bile varmazlar. Hikâye karakteri toplumdan kaçarken “bir tarak satıcısının gölgesine” sığınır. “Mantosuyla, sakalıyla ve gelip geçenlerin üzerinden aşan bakışlarıyla satıcıya yararı” dokunan bu karakter, bazı insanlara cansız bir varlıkmiş gibi görünür:

Sonra ona dokundular, mantosunun eteklerini çekiştirdiler; canlı olduğu anlaşıldı. Yürüdü, oradan uzaklaştı. (Atay, 2007, s. 17)

Hikâyenin bir başka yerinde yine bir mağazada satışı arttırmak için adeta bir nesne olarak görülen Beyaz Mantolu Adam, insanlar tarafından “cansız bu, kukla” olarak nitelenir. Tezgâhtar ise onun cansızlığı üzerinden müşteri çekmeye çalışır:

“Canlı manken mağazasına buyurun! Serinletici kumaş çeşitlerimizi görün. İşte, büyük fedakârlıklarla Kuzey Kutbu’ndan getirtmiş bulunduğumuz Canlı İsveç Mankeni, bu sığağa ancak hafif kumaşlarımızı giyerek katlanmaktadır. İşte, koca manto, onu terletmemektedir. (Atay, 2007, s. 19)

Beyaz Mantolu Adam, mağazadan ayrıldıktan sonra otobüse binip geniş bir meydana iner ve güvercinler için mısır alıp, serper. Parkın girişinde duvarın üstünde oturan gençler gözünden karakter, ötekileştirilmiş bir “Mesih” figürü⁴ olarak sunulur:

Sonra güvercinler için mısır aldı; kollarını iki yana açarak serpti kuşlara. Parkın girişindeki duvarın üstünde oturan kasketli bir genç, yanındakine, “Put gibi olmuş, şuna bak,” dedi. “Çarmıh,” diye düzeltti öteki. Güldüler. (Atay, 2007, s. 22)

Parktan çıkarken başta çocuklar olmak üzere pek çok insan Beyaz Mantolu Adam’ın peşine takılır. Bu arada durakta bekleyenlerden birisinin sözleri dikkat çekicidir: “Allah belasını versin bu pis yabancıların.” Görünüşü, hareketleri, tepkilere karşı sessiz kalıp susması gibi pek çok sebepten ötürü bir nevi hem topluma yabancılaşmış hem de toplum tarafından ötekileştirilmiş olan Beyaz Mantolu Adam, hikâyenin ilerleyen satırlarında “esrarkeş, cüzzamlı, deli, kadın ” gibi ötekileştirici ifadelerle maruz kalır. Peşine takılan çocuklardan, kalabalıktan kaçmak için bir tren istasyonuna giden karaktere gişedeki görevli “ikinci mevki bir bilet” verir. Bu mevkiye kendisi gibi çevreye ilgisiz, adeta toplum dışına itilmiş kişiler vardır:

⁴ Hülya Yağcıoğlu ilgili çalışmasında “Beyaz Mantolu Adam” hikâyesindeki karakteri tutunamayışı ve ötekileştirilmesi üzerinden modern bir Mesih olarak değerlendirir. Hikâyeye yönelik farklı bir okuma için bkz: (Yağcıoğlu, 2011, s. 47-57)

Trende, sarı tahtaların üstünde, kendisi gibi kirli, kendisi gibi yorgun, kendisi gibi çevreye ilgisiz insanlarla birlikte yolculuk etti. (Atay, 2007, s. 24)

Denizi gören bir istasyonda inip, halk plajına giden hikâye karakteri burada da rahat bırakılmaz. Kumda top oynayan gençler, bir kalabalık oluşturup onu rahatsız ederler. Aşağılanmanın yarası, kaçış isteği ile Beyaz Mantolu Adam denize doğru giderek kalabalığı arkasında bırakır ve intihar eder. Hikâyede kahramanın maruz kaldığı durumlar ve kalabalıktan uzaklaşma isteği adeta ölüm korkusunu bastırır. Kaçışın farklı bir görünümü olarak da yorumlayabileceğimiz intihar, kahramanın sığınacağı yegâne eylem olarak karşımıza çıkar. Hikâyeye boyunca Beyaz Mantolu Adam'ın kendi iradesiyle gerçekleştirdiği ikinci eylem -ilki susmadır- olan intiharı, yalnızlığın yol açtığı yabancılaşmaya karakterin verdiği büyük bir tepki olarak görebiliriz.

Hikâye Karakterlerinin Değer Nesnelere ve Eşyaları

Karakterin merkeze alındığı her iki hikâyede bazı nesnelere ve eşyaların karakterlerin içinde buldukları durumu yansıtmak üzere işlevsel bir unsur olarak kullanıldığını görmekteyiz. "Aynı Tata" başlıklı hikâyede karakterin üzerinde uzun ve geniş etekli, farklı renk -en fazla parlak, sarı asker düğmeleri vardır- ve boyutlarda düğmelerle örtünmüş bir hırkası vardır. Bu eşya, karakterin görünüşte kendisi ile toplum arasındaki mesafeyi göstermekte ayrıca hikâyede karşı güç olarak varlığını hissettiğimiz çocukların ilgi merkezinde bulunmaktadır. Çocuklar, sürekli olarak karakterin hırkasının eteğinden tutmayı ve çekmeyi akıllarından geçirirler. "Acıb kıyafet" olarak nitelendirilen hırka, "onun deliliğinin bir resmi elbisesi" gibidir. Bir ötekileştirme ifadesi olan "deli", hırka üzerinden somutlaştırılır. Hikâyede Aynı Tata'nın en önemli özelliklerinden biri temizliğe, süse merakıdır. Bu özellik hikâyede bazı nesnelere varlığına dikkat çekmemizi sağlar. Aynı Tata'nın sürekli yanında bulundurduğu kutunun içerisinde "bir tarak, bir küçük makas, bir el aynası, bir sabun ve bir küçük havlu" vardır. Beklenenin aksine temizliğine, görünüşüne dikkat etmesi, güzel kokular sürmesi, "el aynası ile saçını sakalını düzelt"mesi narsistik bir tavır akla getirmektedir. Hikâyede karakterin ruh haline, vakanın gidişatına yönelik bir takım işlevsel özellikler barındıran bir diğer unsur, Aynı Tata'nın adeta bütün "servet"inin içinde bulunduğu kutusudur. Kutu, hikâyedeki gerilimin bir taşıyıcısı, doruk noktası olarak karşımıza çıkar. Mahalledeki çocuklardan birinin karakterin belinde sarkan kutuyu çekip koparmasıyla hikâyedeki gerilim bulunduğu üst noktadan aşağıya iner. Kutunun yere düşüp içindekilerin dağılması ile Aynı Tata'nın ruh hâli arasındaki paralellik dikkat çekicidir:

Aynı Tata yüzünde azim bir yeis ile bu acı manzaranın karşısında elini uzatıp dökülen şeyleri toplamaya kuvvet bulamadı. Oraya servetinin bu izmihlal levhasının yanına çöktü, iki elleriyle yüzünü kapayarak içinin olanca acısını gözlerinden boşaltarak oyuncağı kırılıp darmadağın olmuş bir çocuk hicranıyla hüüngür hüüngür ağladı. (Uşaklıgil, 2005, s. 171.)

Karaktere ait eşyaların işlevsel bir değer nesnesi oluşu “Beyaz Mantolu Adam” hikâyesinde de karşımıza çıkmaktadır. Bir “tutunamayan logosu” olan karakterin üzerindeki beyaz kadın mantosu onun topluma yabancılaşmasının, toplum dışı oluşunun temsilidir. “Üzerinde taşıdığı manto, birey ve toplum arasındaki gerilimin, topluma karşı durmanın, “öteki” olmanın sembolü gibidir.” (Yağcıoğlu, 2011, s. 50.) Bir sokak satıcısından aldığı koca düğmeli beyaz bir kadın mantosu ile dolaşan karakter, bu eşyayı almak için oldukça diretir ve ilk defa mutlu olur: “Beyaz mantosuyla topuklarının çevresinde döndü; ilk defa gülümsedi çevresine bakarak”. Beyaz Mantolu Adam, görünüşünden ötürü etraftaki insanların bir takım tepkisi ve rahatsız bakışları ile karşılaşır. Bu karşılaşmalarda karakter yukarıda belirttiğimiz pek çok ötekileştirici ifadeler ve davranışlara maruz kalır, mağazalarda adeta metalaştırılır. Kabalıklardan kaçarak en son bir halk plajına giden Beyaz Mantolu Adam’a, “halkın huzurunu ihlal” ettiği ve “mantosunu çıkar”ması gerektiği söylenir; ancak o beyaz mantosu ile denize giderek toplum kurallarını bir anlamda kabul etmediği gözler önüne serer. Hikâyede dikkati çeken bir diğer nesne, karakterin kendini seyretme ihtiyacını karşılayan ve narsistik bir unsur olarak da yorumlayabileceğimiz ayna ve aynayı çağrıştıran unsurlardır. Beyaz Mantolu Adam, insanlar arasında iken “oymalı, yaldızlı büyük bir boy aynasında kendini” seyreder. Daha sonra beyaz mantoyu alan karakter yine kalabalıklar içerisinde bu kez yerdeki bir su birikintisine mantosunu seyretmek için eğilir. Hikâyenin ilerleyen kısımlarında Beyaz Mantolu Adam “yüksek binaların koruduğu dar bir sokakta bir vitrinin önünde” durarak yine kendini seyreder. Bu davranış, toplumda hep başkaları tarafından görülerek ötekileştirilen, hakarete maruz bırakılan karakterin görülme ihtiyacının bir ifadesi olarak da yorumlanabilir. “Beyaz Mantolu Adam” hikâyesinde daha fazla karşımıza çıkmakla birlikte “Aynı Tata” hikâyesinde de rastladığımız karakterlerin kendini seyretme ve görülme ihtiyacı çeşitli şekillerde toplum tarafından engellenir. Bir “narsistik incinmişlik” (Gürbilek, 2013, s. 30.) olarak ifade edebileceğimiz bu durumu karakterlerin farklı şekillerde kaçışına sebebiyet veren bir etmen olarak düşünebiliriz.

Hikâyelerde Anlatıcının Konumu

Karakter ve konu bakımından birtakım benzerliklere sahip olduğunu düşündüğümüz iki hikâye, yazarların sanat görüşü, metinlerin

barındırdıkları anlamlar ve göndermeler bakımından bazı farklılıklar da göstermektedir. Hikâyelerdeki benzerliklere rağmen bir okuyucu olarak onları farklı okumamız ve anlamlandırmanın bir diğer sebebi de anlatıcının hikâyelerdeki konumudur. Kurgusal metnin önemli bir unsuru olarak anlatıcıya dikkat çeken Gérard Genette, anlatıcının işlevlerini beş ana başlık altında toplamıştır: Anlatı işlevi, yönetme işlevi, iletişim işlevi, tanıklık işlevi, ideolojik işlev. Anlatıcı ile öykü arasındaki "mesafe" esas alınarak ortaya çıkarılan bu işlevlerden yönetme işlevinde anlatıcı, üst-anlatı (metanarrative) yorumlarıyla metnin iç düzenine göndermelerde bulunur, bağlantılar kurabilir. (Genette, 2011, s. 279-284) Ayrıca "bir eseri parodik bir biçimde bitirmenin en iyi yollarından biri, bu işlevi kullanmaktır." (Dervişcemaloğlu, 2014, s. 129.) İdeolojik işlevde ise anlatıcı hikâyedeki eylemler hakkında yorumlar yapıp, yargılarda bulunur. (Genette, 2011, s. 281) Hikâyelerde anlatıcının konumu özellikle bu iki işlev noktasında bir takım farklılıklar göstermektedir.

"Aynı Tata" isimli hikâyede anlatıcının karakterin duygu aktarımında ve topluma yönelik ifadelerinde kişisel yorumlar yaptığını, öznel bir tavır takındığını görmekteyiz. Bu özelliği ile anlatıcının hikâyede ideolojik işlevinin öne çıktığını söyleyebiliriz. Eserde "her şeyi bilen" anlatıcı halka ve özellikle de çocuklara yönelik genellikle olumsuz tavrını gösteren birtakım öznel ifadeler kullanır:

... Ekseriyet üzere *halkın düşünceleri kötü yollara sapmak âdet olduğundan onun hakkında iftiralara bile yol bulunurdu. İnsaf sahibi olanlar bu yolda uydurulan rivayetlere inanmazlar.* (Uşaklıgil, 2005, s. 167.)

Her yerde olduğu gibi İzmir'de de halkın on parmağında on kara vardı. (Uşaklıgil, 2005, s. 169.)

... *Arkasına her vakitten ziyade haşarı ve azgın bir çocuk kafilesi düştü.* (Uşaklıgil, 2005, s. 170-171)

... *Yaramaz, haylaz çocuk Aynı Tata'nın belinde sarkan kutusunu çekti, kopardı ve düşürdü.* (Uşaklıgil, 2005, s. 171)

Çocuklar korktular, bu adamın şu matem haline dayanamadılar; yavaş yavaş, bir cinayet işlemiş katiller korkaklığıyla dağıldılar. (Uşaklıgil, 2005, s. 171)

Zelzeleden hiçbir ziyan olmadı, yalnız Ayni Tata'nın kutusunu çekip düşüren çocuğun evinde çatının bir kenarı çöktü ve hain çocuğun sağ kolunu kırdı. O bütün hayatında çolak kalan bu kolunu, cezasının bir nişanesi kabilinden gezdirip durdu. (Uşaklıgil, 2005, s. 172)

Anlatıcının belirtilen ifadelerle halka ve özellikle de çocuklara yönelik bu olumsuz tavrı Ayni Tata söz konusu olunca olumlu bir nitelik kazanır:

...Meczip adamcığın arkasına düşen, alay alay haşarı çocuklardan kaçmak için yaptığıma zahib olurlardı. (Uşaklıgil, 2005, s.167)

Ve pek güzel olduğuna şüphe edilmeyen endamı... (Uşaklıgil, 2005, s. 168)

O kadar temiz idi ki dilenciler geçtikleri yerlerde fena kokulardan bir iz bırakırken ondan böyle gönül bulandıracak bir hava alınmazdı, hatta tersine, misk yağı, karanfil ve tarçın rayihalarını andırır bir şeyler sezilirdi. (Uşaklıgil, 2005, s. 169)

Her gün ona dimdik, sapasağlam, çelikten yapılmış bir vücut gibi eğrilmemiş bir kametle rastlanırdı. (Uşaklıgil, 2005, s. 169)

İki elleriyle yüzünü kapayarak içinin olanca acısını gözlerinden boşaltarak oyuncağı kırılıp darmadağın olmuş bir çocuk hicranıyla hüüngür hüüngür ağladı. (Uşaklıgil, 2005, s. 171)

Görüldüğü üzere anlatıcı, hikâyede Ayni Tata'ya yönelik subjektif bir yaklaşım içerisindedir. Mazlum ve hor görülmüş karaktere yönelik bir acıma duygusu söz konusudur. Anlatıcı Ayni Tata'nın acısına kayıtsız kalamamıştır. Olumlu özelliklerle idealize edilip masumluğu öne çıkarılan karakterin hikâyede başından geçen olaylar anlatıcı tarafından adeta drama

dönüştürülür. Ayrıca hikâyede dikkati çeken bir diğer durum, anlatıcının Ayni Tata'nın ortadan kayboluşuna bir kutsallık atfetmesidir. Kutusu bir çocuk tarafından yere düşürülen karakter, ertesi gün ortadan kaybolur. Bir ağacın altına asılmış olarak hırkasını, ayakkabısını, boş kutuyu ve içindekileri bırakıp adeta sır olduğu ima edilir. Tam da o gece İzmir'de depremin olması ve sadece kutuyu kıran çocuğun zarar görmesi anlatıcının hikâyede Ayni Tata üzerinden bir hesaplaşmaya gittiğini gösterir. Diğer bir anlamda anlatıcı, edilgen öznenin mağdurluğunu ve haksızlığa uğrayışını ona kutsallık atfederek gidermeye çalışır. Bu şekilde vicdanî boyutun öne çıkarılması hikâyenin içinde bulunduğu kültüre özgü yerel bir nitelik taşıdığı göstermektedir.

Oğuz Atay'ın "Beyaz Mantolu Adam" hikâyesinde ise anlatıcının ideolojik işlevi pek öne çıkmaz. Anlatıcı, karaktere ve topluma ilişkin düşüncelerini ortaya koyarken olabildiğince öznel ifadelerden ve yorumlardan kaçınmıştır. Hikâyede çok az yerde anlatıcının ideolojik işlevini gösteren ifadeler rastlarız: " "Mantosunu çıkarsın!" diye bağırdı ön sıradan biri, **vücutu kumlarla sıvanmış gibi kıllı bir karaltı.**" (Atay, 2007, s. 25) Anlatıcı, bir tutunamayan karakter olarak Beyaz Mantolu Adam'ın yaşadığı haksızlığı, incinmişliği sadece gözler önüne sermiş, bir anlamda öykü ve karakterle arasına "mesafe" koymuştur. Acının anlatılması ilk hikâyede olduğu gibi drama değil, bir tutunamama ve yabancılaşma olgusuna dönüşmüştür. Bir anlamda "anlatı"nın "ağlatı"ya dönüşmesini engellemiştir.⁵ "Ayni Tata"da anlatıcı tarafından öne çıkarılan vicdanî boyut ve yerel özellik bu hikâyede görülmez. Ayrıca anlatıcının ideolojik işlevinin arka plana atıldığı "Beyaz Mantolu Adam" hikâyesinde bu kez yönetme işlevi ile karşılaşırız. Plajda Beyaz Mantolu Adam denize doğru gider, arkasından giden genç ona yetişemez ve kıyıya döndüğünde söylediği söz anlatıcının bu işlevini akla getirir:

Uzun bıyıklı genç kıyıya çıkınca soluk soluğa kumlara oturdu, elini ağzına siper ederek yere tükürdü, "Amma da hikâye," dedi.

Yukarıdaki cümlede parodiyi de içinde barındıran "Amma da hikâye" ifadesi anlatıcının bir anlamda okura seslendiğini gösterir. Bu şekilde anlatıcı, okuyucunun dikkatini Beyaz Mantolu Adam'ın hikâyesine olduğu kadar hikâyenin sadece bir kurgusal metin olarak varlığına da dikkat çekmektedir.

⁵ "Anlatı"nın "ağlatı"ya dönüşmesi" ifadesi, Nurdan Gürbilek'in eserinde Vüs'at O. Bener'e ait bir ifade olarak verilmiştir. Bkz. (Gürbilek, 2013, s. 68.)

Sonuç

Toplum içerisinde tutunamamış, çeşitli sebeplerden dolayı “ötekileştirilmiş” bir karakterin yaşadıklarına yer veren bu iki hikâye, muhteva olarak benzerlik göstermelerine karşın çeşitli açılardan farklılık arz etmektedirler. Hikâyelerdeki göndermelerde ve anlatıcının konumunda farklılıklar açık şekilde görülmektedir. Halit Ziya “Aynı Tata” isimli hikâyesinde yaşadığı toplumun özelliklerini yansıtırken hikâyenin bu anlamda kendine has yerel özellikler gösterdiğini söyleyebiliriz. Oğuz Atay ise “Beyaz Mantolu Adam”da “cemaatleşememiş birey”in modern dünya içerisinde yalnızlığını ve tutunamayışını anlatırken kullandığı teknikler, göndermeler ve anlatıcının konumunu itibariyle Halit Ziya’dan farklı bir edebî çizgiye sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

Kaynakça / Reference

- Oğuz, A. (2015). *Günlük*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Uşaklıgil, H. Z. (2005). *İzmir Hikâyeleri* (Yay. Haz: Ferhat Aslan). İstanbul: Özgür Yayınları.
- Kerman, Z. - Huyugüzel, Ö. F. Halit Ziya Uşaklıgil Bibliyografyası. *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*. S. 529. Ocak 1996. 164-248.
- Atay, O. (2007) *Korkuyu Beklerken*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ecevit, Y. (2014). "Ben Burdayım..." Oğuz Atay'ın Biyografik ve Kurmaca Dünyası, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tosun, N. (2011). Yabancılaşma, Aydın Eleştirisi ve İroni: Oğuz Atay Öyküleri. "Korkuyu Beklerken" Gelenler Oğuz Atay Öyküleri Üzerine Yazılar (Derleyen: Hilmi Tezgör). İstanbul: İletişim Yayınları, s. 9-24.
- Yağcıoğlu, H. (2011). Modern Bir Mesih: "Beyaz Mantolu Adam". "Korkuyu Beklerken" Gelenler Oğuz Atay Öyküleri Üzerine Yazılar (Derleyen: Hilmi Tezgör). İstanbul: İletişim Yayınları, s. 47-57.
- Yaşat, D. (2011). Oğuz Atay'ın Öykülerinde 'Susku' İzleği. "Korkuyu Beklerken" Gelenler Oğuz Atay Öyküleri Üzerine Yazılar (Derleyen: Hilmi Tezgör). İstanbul: İletişim Yayınları, s. 33-45.
- Gürbilek, N. (2013). *Mağdurun Dili*, İstanbul: Metis Yayınları.
- Genette, G. (2011). *Anlatının Söylemi Yöntem Hakkında Bir Deneme*, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Dervişcemaloğlu, B. (2014). *Anlatıbilime Giriş*, İstanbul: Dergâh Yayınları.

